

мови в житті і становленні соціуму, формування специфічної мовної особистості у процесі вивчення мови мають особливе значення та актуальність. Вивчення і поглиблення знань з української мови з метою дослідження проявів культури народу в цій мові, навчання аналізувати і порівнювати особливості носіїв різних культур є необхідними принципами при підготовці іноземного фахівця.

Список використаної літератури

1. Заньковська Г. Д. Лінгвокультурологія у колі суміжних лінгвістичних наук / Г. Д. Заньковська // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2009. – Випуск 11. – С. 35–40.
2. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурологія / В. В. Красных. – М. : Гносис, 2002. – 284 с.
3. Курач Л. І. Концептуальні засади лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови в загальноосвітніх школах України / Л. І. Курач // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 25 (64) № 1. Часть № 2. – С. 294–298.
4. Маслова В.А. Лінгвокультурологія / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
5. Симоненко Т. Лінгвокультурологічний аспект навчання рідної мови / Т. Симоненко // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2011. – № 34–36 (290–292) грудень. – С. 2–7.

Музыка Т. Е. Лінгвокультурологічний аспект преподавания украинского языка (как иностранного).

Аннотація

В статье проанализированы особенности изучения украинского языка (как иностранного) в нефилологических вузах III–IV уровней аккредитации; акцентировано актуальность лингвокультурологического подхода к изучению украинского языка (как иностранного); определены принципы формирования лингвокультурологической компетентности инокоммуникантов.

Ключевые слова: украинский язык (как иностранный), культура, лінгвокультурологія, лінгвокультурологическая компетентность, иностранный студент.

Muzyka T. Y. The linguo-cultural aspect of the learning Ukrainian language as a foreign.

Summary

The article analyzes the features of learning Ukrainian (as a foreign language) in non-philological higher educational institutions of I-IV accreditation levels. The article is accented to the relevance of linguo-cultural approach of the learning Ukrainian as a foreign language. The background of the article is determined by the lack of similar studying in Ukrainian philology.

The main aim of the article is to analyze linguo-cultural aspect of teaching Ukrainian as a foreign language in non-philological educational institutions of III-IV accreditation levels.

The object is studying lingual-cultural approach of the learning Ukrainian as a foreign language.

Outlined the principles of forming lingual-cultural competence of inocommunicants.

It was found that the teaching of the Ukrainian language should be aimed not only at the formation of communicative and language competence of foreigners and but also at the cultural competence of foreigner, which includes the development of interest in Ukrainian nation, its historical past and modern life, familiarization with the customs and traditions, outstanding figures, general human moral norms.

Key words: Ukrainian language, culturology, linguoculturology, intercultural dialogue, foreign student.

УДК 81'42:393.398.21

**Мушкетик Л. Г.,
доктор філологічних наук,
провідний науковий співробітник Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України
E-mail:mushketik@ukr.net**

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «СМЕРТЬ» В УКРАЇНСЬКИХ ТА УГОРСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗКАХ

У статті на матеріалі українських та угорських чарівних і побутових народних казок з'ясовано особливості вербалізації концепту «смерть» (дихотомія життя-смерть), розглянуто основні мотиви і сюжети, де він актуалізується, їхнє міфологічне підґрунтя, мовне оформлення концепту.

Ключові слова: народна казка, українська, угорська, концепт «смерть», мотиви, мовне оформлення.

Кожна людина має власну систему життєвих координат, закріплених культурою, які вона реалізує у т. зв. картині світу. Картина світу є одним із фундаментальних понять, вона визначає тип ставлення людини до довкілля, інших людей, самого себе як частини всесвіту, закладає норми поведінки людини у світі. Її порівнюють з «концептуальним каркасом, що містить як невербальні, так і вербалізовані концептуальні моделі. Світ у свідомості «проціджується» крізь решето цих моделей і відповідним чином трансформується, категоризується, інтерпретується» [10, с. 109]. Дослідники також виокремлюють фольклорну картину світу, яка на певному історичному етапі є сферою максимальної узагальненості реалізації наївної картини світу, що уможливило сформулювати уявлення про той чи інший концепт, зафіксований у колективній свідомості носіїв мови. Своєрідність фольклорної картини світу зумовлюється особливим світобаченням етносу. Вона створюється відображенням міфологічних та етнографічних елементів через специфічну фольклорну систему шифрів за допомогою узагальнення, типізації та передачу культурних смислів на мову символів, мову поезії.

Фольклорний концепт як особливий тип лінгвофольклорного концепту на своєму понятійному рівні збігається з загальнокультурним концептом. Відмінності виникають на образному й аксіологічному рівнях, із ним пов'язана розгалужена сітка різноманітних асоціацій та конотацій, яких може не бути в загальнокультурного концепту. Оцінка того чи іншого концептуально оформленого предмета та явища у фольклорному тексті може бути виявлена інакше, ніж у загальномовному вживанні, до того ж фольклорний концепт має яскраво виражену оцінну полярність.

Ця аксіологічність великою мірою властива такому жанру усної словесності, як народна казка, що має яскраво виражений антропоцентричний характер. Фольклорні концепти українських та інших казок, їхнє мовне оформлення вивчали українські дослідники Н. Єремєєва, С. Лавриненко, О. Лещенко, О. Олійник, Л. Савицька Н. Скрипник та ін. [3; 9; 16; 20].

Людина здавна задумувалася над такими ключовими поняттями її існування, як життя і смерть, доля, щастя та ін. Вони широко увійшли в народну філософію, зокрема в казки, притчі, прислів'я та приказки, народні вірування. У фокус свого дослідження ми поставили один із наріжних екзистенційних концептів – концепт «смерть», що посідає вагомe місце в казковому дискурсі і функціонує в бінарній парі «життя – смерть». Ці універсальні концепти, власне, охоплюють увесь простір народної чарівної казки, де дорога, якою простує герой, символізує його життєвий шлях, визначений долею, завершенням якого є здобуття різноманітних благ і родинного статусу, і, природньо, неминучий кінець, що згадується у фінальних формулах казки. У цьому аспекті таке дослідження здійснюється вперше і є злободенним у світлі поглядів сучасної етнології, антропології, культурології, етнолінгвістики та інших наук.

Дихотомія «життя – смерть» перебуває у тісному зв'язку з чільною казковою універсалією «добро / зло», а також із її похідними – «доля / недоля, щастя / біда, здоров'я / хвороба, молодість/ старість» та ін. Ці питання ввійшли до багатьох праць, присвячених казці, серед них про її міфологічні витоки, зокрема це праці В. Анікіна, Я. Гонті, М. Демедюк, Л. Дунаєвської, О. Надь, Л. Мушкетик, М. Новикова, В. Проппа та ін. [13; 18; 31; 32]. Їх розгляд знаходимо у працях філософів, культурологів як минулого, так і сучасності [11; 12; 17].

Концепт «смерть» проаналізовано у зіставному аспекті на текстовому матеріалі традиційних чарівних та побутових українських та угорських народних казок (приклади в оригіналі та перекладі) із метою простежити особливості вербалізації згаданого концепту у дискурсі народної казки.

У народних нарративах відтворено швидкоплинність життя людини, її життєвий цикл від дитинства і молодості, зрілих років до старості й завершення життя (Казка «Як Бог ділив літа» (ATU 828 («Зміна терміну життя людей і тварин»)). Цей життєвий шлях, призначений Богом і природою, повторює кожна людина, цей цикл – народження, життя, смерть – проходить кожна істота на землі. І якщо людина наперед не знає своєї долі, то кінець цього шляху – смерть – є визначеним для кожної людини, всі без винятку мають рано чи пізно вмерти. І хоча казка зазвичай закінчується щасливим одруженням героя, про неминучість про смерті йдеться у фінальних примовках: «*Ї жили щасливо до самої смерті / дня смерті*»; «*І досі живуть, якщо не повмирали*» (укр., угор.) тощо. Смерть

передусім приходять до старих людей: «*Під хатою почала дубати смерть, а від неї немає зілля*» [26, с. 79]. Однак ніхто не знає наперед, коли прийде його *час смерті, день смерті, година смерті* (угор.). У казці «Чому людина не знає, коли прийде до неї смерть» (СУС 793*) розповідається, що раніше люди знали час свого відходу й через те «стали недбалими». Бог пішов подивитися, що діється на землі й побачив, що дід, який невдовзі має померти, майструє недовговічний пліт із лободи, а не з пруття. Тому Бог зробив так, аби люди не знали, скільки їм ще судилося прожити на світі [5, с. 194].

Любов у казках пов'язується зі смертю, це, зокрема, виявляється у таких loci commune, як *будеш моя до смерті, а я буду твоїй; до смерті будемо разом; тяжко/смертельно закоханий; смертельно красива дівчина, нас розлучить лише смерть* (укр., угор.); *ти мій, я твоя, нас розлучать лише могила, лопата та поховальні дзвони*; римована формула «*egy űletem, egy halblom, te lűsz snrig az űn rbrom! Az űn rbrom felesűgem, s tűg ta megűljűk a lakodalmat!*» [30, с. 10] – (Одна смерть, одне життя, аж до скону ти пара моя! Моя паро, дружино, ще сьогодні ми сидітимемо на весіллі!). Асоціації зі смертю тут виникають у зв'язку з неминучістю, невідворотністю смерті. Тобто любов є такою ж глибокою, вічною, непорушною, як смерть. Недарма безумовна любов до Бога в одній із православних молитов теж порівнюється зі смертю: «Боже – ім'я тобі любов. Навчи мене істинної любові, міцної як смерть». Природно, що любов у казках є ідеалізована, саме тому це минуше людське почуття тут трактується як вічне і ставиться поряд зі смертю, яка справді є довічною і невідвратною.

Саме слово «смерть» може посилюватися означеннями – *загинуті злюю смертю, страшною смертю*, тавтологією – *померти жахливою смертю смертей* (угор.), передаватися образними висловлюваннями – *стати синами смерті* (угор.), *смертельний кінець*. Спосіб покарання на смерть відображається у висловах: *стати на голову коротшим, пропала голова, голова на палі* тощо. Страх смерті, небуття викликає загрозливі, жахливі уявлення про смерть, вона асоціюється з жінкою-скелетом: «*Раз лишень побачив на дорозі якусь жінку – їде йому назустріч. Та жінка якась висока, як трепета, худа – кістки у неї гримлять, чорна, очі запалі, та й голова не голова, а як череп'яний білий горнець, зуби вишкірені, ручиська кістляві, на плечі у жінки – коса, на косі кров присохла: – То Смерть! – згодився чоловік, і мороз побіг йому поза спиною*» [34, с. 392]. Цей образ запозичено з середньовічної західноєвропейської християнської традиції й переважно трапляється в казках про обдурену смерть – АТУ 332 (*Смерть кума*). Так, в угорській казці «Йонаш і смерть» циган Йонаш бере в куми Смерть, яку зустрічає в подібні величезного, могутнього чоловіка, з тієї причини, що вона не робить різниці поміж бідним і багатим, а забирає всіх – і щасливого, і нещасливого. Смерть допомагає Йонашу збагатитися, та свого часу він має померти. Однак циган не здається, робить домовину, що обертається, й смерть не може його вхопити. Вона звертається зі скаргою до Творця, але той радить їй облишити цигана у спокої, аби той «жив далі, жив на світі і був щасливим».

Мотив про обдурену Смерть є характерним для побутових казок (АТУ 332). Так, дотепний чоловік пише на дверях слово «завтра» і Смерть змушена щоразу приходити наступного дня. Сміливий, винахідливий вояк Ганцин із казки «Вандрівка віслуженого жовньїра Ганцина» (АТУ 330 А (*Коваль і диявол*)) обдурює не лише чортів, а й саму смерть, ховає її в чарівній торбі й залишає на три роки. Коли вже стає зовсім старим, вирушає зі смертю на той світ, де його спершу не приймають у рай, бо він ще за життя звинуватив Бога у неправильному розподілі земних благ. У пеклі ж його лякаються чорти, бо вже мали з ним справу. Вояк сідає грати з ними в чарівні карти на свою душу і виграє. Тому його залишають за дверима у Бога. Головний герой казки – це не сумирний, затурканий селянин, а весела, життєрадісна людина, яка любить життя і людей, бореться із несприятливими обставинами і надіється насамперед на себе саму, а її винахідливість, оптимізм, жага до життя перемагають саму смерть (*одне життя, одна смерть, як Бог дасть, я спробую це зробити; життя-смерть я віддаю у твої руки* (угор.).)

Подібна персоніфікована смерть з'являється і в групі інших казок, та тут вона виступає не як об'єкт насмішок, а є мудрою і всезнаючою, завдяки своїй невідворотності й невблаганності керує людськими долями. Так, у казці «Мамине серце», забираючи дитину в згорьованій матері, вона показує, як невдовзі її невинна дитина гратиметься в раю з метеликами, а потім змальовує їй картину

того, що могло статися, якби син вижив і виріс – він вбиває ножем людину, за що його засуджують до повішення. Тут звучить думка про те, що людина не може знати, як складеться її життя, що саме для неї краще, бо вона є лише сліпим інструментом у руках Вищих сил, долі. Тому акт Смерті тут є милосердним – вона рятує жінку від більших страждань, вертає їй красу та молодість. Адже життя і смерть невіддільні – жінка, втративши дитину, продовжує жити, виходить заміж, народжує нових дітей, дочекується правнуків. Вічний колообіг життя триває. В іншій казці Смерть дарує матері життя за те, що з усієї родини лише вона ладна віддати своє життя за дитину – казка «Про матір» (СУС 332** (*Смерть хоче забрати дитину*)).– «*Ти одна в сьому домі така, що за всіх готова на смерть*» [23, с. 125].

У народних наративах, де є загостреним почуття соціальної справедливості, утверджується думка про те, що рівними людей робить лише смерть. Так, господар влаштовує обід і обіцяє садити за стіл лише правду. Та йому довелося відмовити усім гостям: їхні вчинки виявилися несумісними з ідеями правди (бінарія правда / кривда). Навіть Богові відмовив господар, оскільки той дає всі блага одним, а іншим залишає лише турботи. Згодом прибула Смерть і господар посадив її за стіл, бо вона до всіх ставиться однаково.

Як моральний авторитет Смерть виступає у казці «Як чоловік кумався зі смертю», де яскраво і психологічно майстерно описано процес моральної деградації людини. У звичайному, на перший погляд, побутовому оповіданні постають складні філософські проблеми – АТУ 332 (*Смерть кума*). Зокрема, тут звучить теза, що постулюється у багатьох світових релігіях і філософських вченнях про те, що людина має завжди пам'ятати про неминучість смерті, хоча здебільшого живе так, ніби є безсмертною й гадає, що смерть її не стосується. Тим паче, як зазначається в казці, смерть може прийти в будь-яку мить – до молодого і старого, вдома чи на війні. Перед обличчям смерті людина постає беззахисною і такою, якою вона є насправді, без личин – адже смерть не можна ні піддобрити, ні підкупити, ця думка є наріжною у творі. Недарма у єгиптян був звичай вносити в урочисту залу, разом із кращими напоями та наїдками, мумію покійника, аби вона служила нагадуванням для тих, хто бенкетує, про швидкоплинність життя. М. Монтень писав: «Невідомо, де підстерігає нас смерть; так будемо ж очікувати її всюди. Роздумувати про смерть – значить роздумувати про свободу. Хто навчився помирати, той розучився бути рабом. Готовність померти позбавляє нас будь-якого підкорення і примусу. І немає в житті зла для того, хто збагнув, що втратити життя – не зло» [12, с. 82]. Подібне ставлення знаходимо і в релігії. Виховання в собі сумирності перед Богом, людьми і світом є одним з основних постулатів православної церкви, гординя піддається суворому осуду і вважається одним із головних, «смертних» гріхів.

Смерть у казках часто асоціюється зі сном: *та й поснули, як повбивані; спить як мертвий; ой, як міцно (глибоко) я спав*; угорські приклади: *спали, як чорна земля; і він так міцно заснув, ніби в нього забрали кров*. Після оживлення героя на його репліку: – *Ой, як довго/міцно/твердо я спав* відповідають традиційними формулами: *спав би вічно, якби я не прийшов / як би не ми, то заснув би на смерть / міг би спати й до страшиного суду*. Л. Дунаєвська пише про витоки цих уявлень: «Мотив сну – як мотив смерті і відродження – споріднений з давньоміфологічним мотивом вмираючого і воскресаючого божества, він сягає генези тотемного покровителя, здатного воскресити посвяченого у світ предків» [12, с. 327]. До пізніших асоціацій належить відсторонення людини в час сну від життя, подій, перебування ніби в іншому світі.

Таким чином, у казках відобразилися також архаїчні, дохристиянські уявлення про сталий енергетичний баланс у природі, єдність часу й простору, життя й смерті. Як не існує розподілу на минуле і майбутнє, так і немає розподілу на життя та смерть. «Смерть породжує життя» – це уявлення притаманне землеробській архаїчній свідомості з центральним культом родючості. З ним пов'язана й давня віра в метаморфозу – перетворення людини в якусь іншу істоту, предмет або явище, тобто смерть як людини і продовження життя в іншій матеріальній оболонці (найчастіше рослини, тварини чи птаха). Це ритуальна смерть, коли жертва перетворюється в тотем чи різні

частини ландшафту, у тварин, рослин (тобто з неї утворюється світ). Згодом утверджується віра в магію слова. Чимало прикладів таких перетворень збереглося в народній казці.

Тож загалом казка не драматизує смерть, яка тут не є страшною і остаточною, один вид матерії не вмирає, а перетворюється в інший. Виняток – коли помер не своєю, наглою смертю. Негативні герої, «нечиста сила» згідно з мораллю казки жорстоко караються, ще й у такій формі, яка не викликає у читача негативних емоцій. Так, відьма лускає від люті, провалюється крізь землю, гине в поєдинку, її колибу «розносять чорти», їй перерубують залізного носа і вона гине тощо: «*Відьма надулася як гора, впала в болото й тріснула*». В угорських казках після бою відьма лопається, з неї вискакує тисяча жаб. Як бачимо, види смерті у казці дуже різноманітні. Це й ритуальна смерть – через смерть до оновлення (нового народження), поїдання, проковтування. Це також спечення, з'їдання, спалювання; розрубання, розчленування, зарізування; напування; ураження зброєю, розривання кіньми, повішення, застрілення. Натуралізм казки є відгуком давніх обрядів ініціації, жертвопринесення, канібалізму.

Головний герой казки, долаючи низку випробувань (В. Пропп вважає їх ініціаційними), вмирає, та згодом оживає, часто з допомогою мертвої та живої води. Феномен живої й мертвої води йде витокami у мотив воскресіння, пов'язаний з уявленням про множинність душ, який відтворює стадіальність духовних субстанцій, але у зворотному напрямку: мертва вода повертає людині життєві функції, а жива – людський образ та ім'я. Я. Гонті писав: «У казках теж трапляються душевні страждання, трапляється смерть, та вона повертається до людини не тою позитивною, категоричною, невимомною стороною, як у міфах давніх і примітивних народів. У казці через смерть шлях іде до воскресіння: казковий герой не може погано закінчити, не може стати здобиччю пекельних сил. У казках є також смерть, у такому вигляді, як древні релігії цю страхітливую життєву реальність сформували і зробили доступною людській уяві, та якимось чином видаливши смертельного зуба» [31, с. 37].

Давні міфологічні уявлення, в основу яких покладено міф про божествоприроди, яке вмирає й оживає, виявилися живучими аж до сьогодні, адже цей міф є архаїчною паралеллю до Нового Заповіту в християнській обрядовості та в сучасній версії підносить людське страждання як шлях до смерті і оновлення. Його виток вивчав Дж. Фрезер на прикладі римського жерця святилища Діани, який із мечем захищає своє життя від прибульця (потенційного спадкоємця), що має зірвати золоту гілку Аризії. Оновлення царського сану Фрезер розглядає на тлі ритуалівбогів, що помирають і воскресають, і більш архаїчних ритуалів посвячення (ініціації).

Втіленням смерті в українських казках є антипод головного героя Костій (Кощій) Безсмертний (Несмертельний Козьолок). Саме слово *Костей*, *Кощій*, *Костій* означає істоту з кісток, без душі, кістяка, мерця, смерть часто у народі називають Костомахою (є й інші інтерпретації). Він має людську подобу, проте є безсмертним, бо душа його захована в недосяжному місці і має цілий ланцюг втілень. Це відгуки давньої парціальної магії – заміна цілого частиною, адже душа Кощія перебуває на кінчику голки, голка в яйці, яйце в качці, качка в зайці, заєць у сундуку, сундук на високому дубі посеред моря. Лише ліквідувавши останню ланку, можна вбити потвору. Загалом дослідники сходяться в тому, що Кощій є божеством смерті, яке бере собі в дружину молоду дівчину [6, с. 43], адже в давнину був звичай ховати дівчину у фаті чи вінку, що означало її шлюб із потойбічним божеством. Найпоширенішим мотивом, пов'язаним із Костієм, є оповідь про його смерть у яйці, в основі якого – боротьба героя з Костієм за дівчину, жінку, яку той підступно викрадає. В угорців подібний персонаж є в казці «Ружа Паллаг», там його душу в залізному погребі оберігає дракон, ланцюг втілень: корова–заєць–голуб–три яйця–жуки. Яйця, що є символом життя, необхідно розбити.

Є в казках і знаки життя та смерті. Так, мертвим вважається те, що не може родити. Аналогом мертвого є назва *кам'яний*, *кам'яна держава* є пустельним, мертвим краєм. Знаком умертвіння персонажа слугують серце й печінка як вмістилище душі, осердя життя, так само, як і язика, що символізують голову і які демонструють як доказ вбивства ворога. Душа людини може уявлятися у вигляді голуба, що злітає до неба через відтяту голову. Смерть пов'язана з трауром, смутком, чорним,

темним кольором – вони ходили-бродили так сумтно, ніби кожен мав мерця у домі (угор.). Типовим у казці є мотив, коли герой, мандруючи світом, прибуває до незнайомого місця, де бачить чорні прапори, що вивішуються на знак нещастя чи смерті.

Недосяжною мрією людей у всі часи було безсмертя, уникнення страшного кінця. Мрії про це втілилися в угорській казці «Юнак у пошуках безсмертя» (АТУ 470 В (*Земля, де ніхто не помирає*)), яка відома в європейському фольклорі; у східнослов'янській традиції існує лише російська версія, про що згадує В. Шабліовський, який детально дослідив цей і подібні сюжети [17, с. 95–105]. У казці порушено складні філософські проблеми життя і смерті, досягнення безсмертя. Ми спостерігаємо непогамованість людських бажань – героєві мало жити 600, 800, 1000 років, він хоче жити вічно і спершу досягає цього. Та, «випавши» зі свого реального часу і простору, сумус, однак, потрапляючи до своєї землі, бачить безрадісну картину – все цілковито змінилося, рідні давно померли, йому тут нічого робити. Розгублений, він хоче повернутися до країни безсмертя, за ним женеться Смерть, і королева безсмертя дивом рятує його. В інших варіантах закінчення не є щасливим. Трагізм ситуації героя символічно увиразнюється таким чином, що він опиняється на помежів'ї життя і смерті (у творі це символізує мур палацу), його обсїдають болючі вагання – він нещасливий у країні безсмертя, бо це не його світ, і не може бути безсмертним у своєму фізичному просторі, тут він підпорядкований невблаганному закону життя.

В угорських та українських казках відбилися і християнські уявлення про потойбічне життя, страшний суд, рай і пекло, як місця нагороди за благочестя чи покарання за гріхи. Пекло може описуватися з жахливими натуралістичними деталями – тут стоїть нестерпна спека, кипить смола і мучаться душі, за згубу невинного пані переливає кров з однієї бочки в другу, дівчина їсть дитину, і все це поспіль повторюється, тобто покарання є довічним – «*Служба трьох братів у бога; рай і пекло*» (СУС 471**). Особливо тяжке покарання чекає за спричинення смерті, зосібна батьків. На відміну від пекла рай – це ідилічна картина, де завжди тепло, там тече молоко, є «масло, пироги, голубці, калачі, булки, всяке є», літають голі діти з крилами – ангели [1, с. 36].

Отже, слід сказати, що погляди на концепт «смерть» в українських та угорських наративах загалом збігаються, відбиваючи загальнолюдські погляди на екзистенційну універсалію «життя – смерть», іншими є лише форми її вербалізації. Таким чином, з одного боку тут відбилися давні міфологічні та релігійні уявлення про смерть як продовження життя, з іншого – філософські погляди народу на неунікненність смертельного кінця, народний оптимізм. У тексті казок смерть може персоніфікуватися, ставати дійовою особою, виконуючи функцію вершителя долі, морального авторитету.

Список використаної літератури

1. Гуцульщина : П'ята часть / написав проф. В. Шухевич. – Л. : Загальна друкарня, 1908. – 300 с.
2. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна казка / Л. К. Дунаєвська. – К. : Вища школа, 1987. – 127 с.
3. Єремеева Н. Ф. Концептуальний простір англійської народної казки : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – герм. мови / Н. Ф. Єремеева – К., 1997. – 19 с.
4. Зачаровані казкою : Українські народні казки в записах П. В. Лінтура ; упоряд. І. М. Сенька, В. В. Лінтура. – Ужгород : Карпати, 1984. – 526 с.
5. Золота вежа : Українські народні казки, легенди, притчі, перекази, загадки та приповідки / передм., упоряд., запис та підг. текстів С. Г. Пушика. – Ужгород : Карпати, 1983. – 224 с.
6. Жирмунский В. М. Сравнительное литературоведение : Восток и Запад / В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1979. – 478 с.
7. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія : мікроконцептосфера *Святки* в українському мовному просторі / Т. А. Космеда, Н. В. Плотнікова. – Л. : ПАІС, 2010. – 408 с.
8. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М. І. Костомаров. – К. : Либідь, 1994. – 283 с.
9. Лещенко О. І. Особливості реалізації антропоцентризму в англійських казках : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – герм. мови / О. І. Лещенко. – К., 1996. – 21 с.
10. Логический анализ языка : образ человека в культуре и языке / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М. : Индрик, 1999. – 422 с.
11. Людина в есенційних та екзистенційних вимірах / В. Табачковський, А. Дондюк, Г. Шалашенко та ін. – К. : Наук. думка, 2004. – 244 с.
12. Монтень М. Опыты ; пер. з фран./ М. Монтень. – М. : Наука, 1979. – Кн. 1, 2. – 704 с.

13. Мушкетик Л. Г. Людина в народній казці Українських Карпат : на матеріалі української та угорської оповідальної традиції / Л. Г. Мушкетик. – К. : ДСГ, 2010. – 320 с.
14. Напиймося з живого джерела : збірник казок у записах українських письменників XIX–XX ст. / передмова, примітки та адаптація текстів Л. Ф. Дунаєвської. – К., 1991. – 705 с.
15. Новиков Н. В. Образы восточнославянской народной сказки / Н. В. Новиков. – Л. : Наука, 1974. – 355 с.
16. Олійник О. Г. Антиномія категорій «свій» / «чужий» у просторі української чарівної казки : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – укр. мова / О. Г. Олійник. – Л., 2007. – 19 с.
17. Ошо. Дао – река жизни ; пер. з англ./ Ошо. – М. : Нирвана, 2001. – 321 с.
18. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1986. – 364 с.
19. Селиванова Е. Н. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : учеб. пос./ Е. Н. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
20. Скрипник Н. І. Вербалізація концептів народної моралі в українському фольклорі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 – українська мова / Н. І. Скрипник. – Івано-Франківськ, 2014. – 24 с.
21. СУС : Сравнительный указатель сюжетов : Восточнославянская сказка / сост. Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабаников, Н. В. Новиков. – Л. : Наука, 1979. – 439 с.
22. Тиховська О. М. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект / О. М. Тиховська. – Ужгород : Гражда, 2011. – 256 с.
23. Українські народні казки : казки Закарпаття / запис, упоряд. і літ. опрац. М. Зінчука. – Чернівці : Прут. – 2007. – Кн. 20. – 384 с. ; 2008. – Кн. 22. – 384 с. ; Чернівці : Вид. дім. «Букрек», 2009. – Кн. 23. – 456 с.
24. Фрейд З. Введение в психоанализ : лекции ; пер. с англ. / З. Фрейд ; – М. : Наука, 1989. – 456 с.
25. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы / Т. В. Цивьян. – М. : Книжный дом «Либриком», 2009. – 280 с.
26. Чарівне горнято : казки запис текстів С. Далавурака, М. Івасюка, В. Бандурака та С. Пушика ; упоряд. С. Далавурак та М. Івасюк. – Ужгород : Карпати, 1971. – 256 с.
27. Шаблювський В. Є. Міжнародний сюжет «Юнак у пошуках безсмертя» (АТ 470 С*)/ В. Є. Шаблювський // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – 1990. – Вип. 18. – С. 95–105.
28. ATU – The Types of International Folktales : A Classification and Bibliography. Based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson / By Hans-Jürg Uther. – Helsinki, 2004. – Part. 1 – 619 p. ; Part. II. – 536 p. ; Part III. – 285 p.
29. Felsőtiszai népmesék / feljegyezte Kocsisnő Szirmai Fyris Mőria. – Debrecen : Debr. Alföldi Magvető, 1956. – 408 p.
30. Három arany nyílvesző : Magyar népmesék. – Budapest ; Ungvár : Myra –Kőrpáti, 1973. – 130 p.
31. Honti J. Mesék és mitoszok halálról és halhatatlanságról / J. Honti // Ethnographia. – 1936. – XLVII. – P. 34–39.
32. Nagy O. A tőltos turvnyye. Njpmese jś esztitikum / O. Nagy. – Bukarest : Kriterion K., 1978. – 356 p.
33. Ortutay Gy. Fedics Mihály mesék / Gy. Ortutay. – Budapest : Egyetemi Magyaroktudományi Intőzet, 1940. – 410 p.

Muszketyk L. G. Werbalizacja konceptu «śmierć» w ukraińskich i węgierskich baśniach ludowych.

Streszczenie

W artykule na materiale ukraińskich i węgierskich – magicznych i nowelizacyjnych – baśni ludowych zanalizowano specyfikę werbalizacji konceptu «śmierć» (binaria: życie – śmierć), zbadano podstawowe motywy i tematy, w których on jest aktualizowany, ich mitologiczne korzenie, cechy językowe.

Słowa kluczowe: bajka ludowa, ukraińska, węgierska, koncept, «śmierć», motywy, werbalizacja.

Mushketyk L. G. The verbalization of the concept «death» in ukrainian and hungarian folk tales.

Summary

On the comparative material of the Ukrainian and Hungarian fairy and popular tales the article deals with the folkloristic concept of «death» which operates in the text within binary «life-death», which, in turn, subject to universal good/evil, fall into derivatives: fate/no fate, happiness/ disaster, health/disease, etc. Thoroughly reviewed main subjects and motifs (in parentheses given its numbers in East Slavic and international ATU index), in which it is updated, the views of people in human existence, the eternal cycle of life and death. On the one hand, it is a reflection of ancient mythological ideas about sustainable energy balance in the nature, unity of time and space, life and death, concept of resurrecting and dying deity, varied metamorphoses of animals and plants, on the other hand – existential fear of death, of nothingness, verbify in language constants and fairy tales formulas, as well as nation's philosophical views tied to imminence, certainty of death, the victory of the human spirit over the forces of evil, the people's optimism. Death in fairy tales can personify in human images, therefore acting as the arbiter of fate, the moral authority. In fairy tales reflected the religious views of death, the punishment for sins, paintings of heaven and hell. The article deals with the different kinds of death of negative characters, the character of Tzar Koschei etc.

It should be noted that the Ukrainian and Hungarian folk tales in general agree views on the death, since they reflect universal views and differ only in the features of verbalization of the concept.

Key words: folk tales, the verbalization, the concept «death», ukrainian, hungarian.

УДК 81'37+81'42

Назарчук Р. З.,
старший викладач кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»
E-mail: roksolyana@yahoo.com

Цибульська Н. С.,
магістр Національного університету «Львівська політехніка»
E-mail: natalia1989@gmail.com

ЕТНІЧНА СПЕЦИФІКА МЕТАФОРИЧНИХ ПЕРЕНЕСЕНЬ (НА МАТЕРІАЛІ ДІЄСЛІВ СОЦІАЛЬНИХ ДІЙ ТА ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ)

У статті проаналізовано моделі концептуальних метафор, за якими з'являються нові значення дієслів соціальних дій та відносин в українській та англійській мовах; з'ясовано етнічні особливості метафоричних перенесень.

Ключові слова: метафора, метафорична модель, донорська зона, реципієнтна зона, дієслова соціальних дій та відносин.

Проблемі метафори вже понад два тисячоліття, проте сучасне мовознавство досі не має єдиного трактування механізмів метафоризації. За останні тридцять років традиційні підходи зазнавали критики на ґрунті як теоретичному, так й експериментальному, і у межах різних наукових парадигм поставали різні тлумачення метафори. У когнітивній лінгвістиці це, насамперед, теорія концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона [12; 13; 14], теорія концептуальної інтеграції, або теорія блендингу Ж. Фоконьє та М. Тернера [6; 7], теорія первинних і складних метафор Дж. Грейді [9], теорія категоризації С. Глаксберга [10], теорія метафоричної інтерпретації Д. Річі [15; 16] та ін.; особливий підхід напрацьовано теорією релевантності, зокрема Д. Вілсон та Д. Спербером [17; 20]; комбінуванням засадничих принципів когнітивної лінгвістики та теорії релевантності займаються Р. Гіббс та М. Тендал [8; 19]; забезпечити об'єктивність результатів і унеможливити інтроспективне тлумачення ставить за мету методика контент-аналізу та дослідження корпусів і її прихильники А. Дайгнан, А. Стефановіч та ін. [4; 5]; теорію навмисної метафори для виокремлення явища в художніх текстах пропонує Г. Стейн [18].

Мета цієї праці – виявити концептуальні метафоричні моделі, за якими з'являються нові значення дієслів соціальних дій і відносин (далі – СДВ) в українській та англійській мовах.

Дієсловами СДВ вважаємо дієслівні одиниці, у семантиці яких зафіксовано особливості поведінки людини в суспільстві, її спосіб життя як соціальної одиниці, ставлення до себе й інших членів колективу, рольові та статусні взаємини людей у різних соціальних групах, що виникають як результат спільної практичної й духовної діяльності.

Матеріалом дослідження послуговували українські та англійські дієслова СДВ, вилучені зі словників (СУМ-11, СУМ-20, SOED) і корпусів текстів (ЕКУМ, BNC, BYU-BNC). Фактологічна база дослідження налічує 330 одиниць.

Когнітивні механізми метафоризації полягають у взаємодії між структурами знань (фреймами, сценаріями, схемами) двох концептуальних сфер – сфери джерела (source domain), або донорської зони (donor domain), та сфери мішені (target domain), або реципієнтної зони (recipient domain) (у термінах різних дослідників). Донорська зона – більш конкретна, відома з безпосереднього досвіду, антропоцентрична – через односпрямовану метафоричну проекцію (metaphorical mapping) «постачає»